

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Adam Bodnar

Warszawa, 24/05/2016

KMP.571.5.2016.RK

Pan

Zbigniew Ziobro

Minister Sprawiedliwości

Wielce Szanowny Panie Ministrze,

Zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w kierunku zmiany obowiązujących przepisów prawa, które zagwarantują osobom przebywającym w jednostkach penitencjarnych minimum 4 m² powierzchni mieszkalnej na więźnia w celi mieszkalnej.

Istniejąca w Polsce norma 3 m² jest sprzeczna ze standardami, których Polska zobowiązała się przestrzegać. Tak nie można traktować ludzi w naszym kraju. Nawet tych, którzy popełnili błędy i odbywają karę pozbawienia wolności zasądzoną w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Traktowanie humanitarne to więcej niż tylko konstytucyjny zakaz stosowania tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karania (art. 40 Konstytucji). Jest to takie postępowanie wobec osoby pozbawionej wolności, które uwzględnia i respektuje pewne minimalne potrzeby każdego człowieka, odnosząc je do przeciętnych standardów danego społeczeństwa. Dlatego pozbawienie wolności nie może polegać na odebraniu jednostce wszelkich możliwości decydowania o swoim postępowaniu i swojej sytuacji.

Ci ludzie po odbyciu kary wrócą przecież na wolność, więc to, w jakich warunkach karę odbywali, ma też znaczenie dla ich przyszłych relacji ze współobywatelami. Aktualnie większość czasu osadzeni spędzają w celach mieszkalnych. Infrastruktura jednostek penitencjarnych nie pozwala na prowadzenie zorganizowanych form reedukacji, z powodu braku odpowiedniego zaplecza. Większą część struktury organizacyjnej aresztów śledczych i zakładów karnych zajmują bowiem cele mieszkalne i część administracyjna. Warto też zwrócić uwagę na sytuację funkcjonariuszy Służby Więziennej zmuszonych dziś do pracy z więźniami w tak nieludzkich warunkach. Pracowników więziennictwa jest w Polsce za mało w odniesieniu do ogólnej liczby osadzonych.

Z danych statystycznych zgromadzonych przez Radę Europy¹, według stanu na dzień 1 września 2014 r. wynika, że stosunek liczby pracowników więziennictwa do liczby osadzonych wynosił 1:2,63. Zgodnie z danymi Centralnego Zarządu Służby Więziennej, na dzień 31 marca 2016 r. wynosił on 1:2,48².

Dla porównania w innych państwach europejskich, współczynnik ten wynosi: we Włoszech – 1:1,21; na Cyprze – 1:1,71; w Czechach – 1:1,76; w Niemczech – 1:1,79; na Ukrainie – 1:1,80; na Słowenii – 1:1,81; we Francji – 1:2,21; w Portugalii – 1:2,22; w Rumunii – 1:2,50³.

Infrastruktura jednostek penitencjarnych i sytuacja kadrowa w Służbie Więziennej powodują, że spora część osadzonych praktycznie przez 23 godziny na dobę przebywa w celach mieszkalnych, w warunkach zapewniających im minimalną powierzchnię mieszkalną 3 m². Sytuacja ta wymaga pilnej zmiany.

Kierunek wnioskowanych zmian legislacyjnych wynika także ze standardów i przyjętych przez Polskę zobowiązań międzynarodowych, rekomendacji Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), rekomendacji Komitetu Przeciwko Torturom (CAT), a także orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Jest także powszechnym standardem w większości krajów europejskich. We Francji⁴ na przykład przestrzeń mieszkalna w celi przypadająca na jednego więźnia kształtuje się w granicach od 4,7 do 9 m², w Wielkiej Brytanii – od 4,5 do 7 m², Hiszpanii – od 9 do 10 m², zaś we Włoszech – od 7 do 9 m².

Polska ratyfikując Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzoną w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.⁵, Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r.⁶ oraz Protokół fakultatywny do ww. Konwencji⁷, zobowiązała się do zapewnienia osobom pozbawionym wolności praw i zasad w nich określonych oraz respektowania zakazu stosowania tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania.

¹ Informacje dostępne na stronie Rady Europy pod adresem: http://wp.unil.ch/space/files/2016/03/Council-of-Europe_SPACE-I-2014_Final_160308.pdf

² Zgodnie ze statystyką CZSW w dniu 31 marca 2016 r. w polskich jednostkach penitencjarnych przebywało ogółem 71.786 osadzonych, zatrudnionych było zaś 27.105 funkcjonariuszy i 2.723 pracowników cywilnych. Dane dostępne pod adresem: http://sw.gov.pl/Data/Files/001c1691dz/2016_marzec_statystyka_biezaca.pdf

³ Zob. wskazane wyżej informacje Rady Europy.

⁴ Zob. Marie Crétenot, Barbara Liaras, *Prison conditions in France*, s. 10, dostępna pod adresem: <http://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/Prison%20conditions%20in%20France.pdf>; Arianna Silvestri, *Prison conditions in the United Kingdom*, s. 11, dostępna pod adresem: <http://www.prisonobservatory.org/upload/PrisonconditionintheUK.pdf>; Monica Aranda Ocaña, *Prison conditions in Spain*, s. 10, dostępna pod adresem: <http://www.prisonobservatory.org/upload/PrisonconditionsinSpain.pdf>; Susanna Marietti, *Prison conditions in Italy*, s. 10, dostępna pod adresem: http://www.prisonobservatory.org/upload/Italy_Peniten.pdf

⁵ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

⁶ Dz. U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378.

⁷ Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192.

Do zapewnienia osobom pozbawionym wolności w jednostkach penitencjarnych godnego i humanitarnego wykonywania kary pozbawienia wolności odwołują się również standardy Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zgodnie z Wzorcowymi regułami minimalnymi Narodów Zjednoczonych dotyczącymi postępowania z więźniami (tzw. Reguły Mandeli)⁸ wszyscy więźniowie będą traktowani z szacunkiem wynikającym z ich przyrodzonej godności i wartości jako istot ludzkich. Wobec żadnej osoby uwięzionej nie można dopuszczać się tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania. Żadne zaś okoliczności nie usprawiedliwiają takich praktyk. Ponadto Reguły Mandeli wskazują, że *uwięzienie i inne środki skutkujące odizolowaniem osób od świata zewnętrznego są dotkliwie przez sam fakt odebrania prawa do decydowania o sobie w wyniku pozbawienia wolności. Dlatego też system penitencjarny, z wyjątkiem sytuacji, gdy będzie to wynikało z uzasadnionego odseparowania lub zastosowania odpowiednich środków w celu utrzymania dyscypliny, nie będzie wzmagał dolegliwości wiążących się z taką sytuacją*. Reguły wskazują także na konieczność podjęcia działań w kierunku zminimalizowania różnic pomiędzy życiem w więzieniu, a życiem w warunkach wolnościowych. Wskazują także, że pomieszczenia przeznaczone do użytku przez osoby pozbawione wolności, w szczególności pomieszczenia sypialne powinny spełniać wszelkie wymogi zdrowotne, w szczególności minimalnej powierzchni, oświetlenia, ogrzewania i wentylacji.

Zakaz tortur oraz okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania lub karania wynika także wprost z zapisów Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Powyższy pakt wskazuje również na konieczność humanitarnego traktowania każdej osoby pozbawionej wolności, z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka⁹. Tymczasem krajowy porządek prawny w zakresie normy powierzchni mieszkalnej przypadającej na więźnia, budzi moje wątpliwości w odniesieniu do podstawowych standardów praw człowieka i powziętych przez Rzeczpospolitą Polskę zobowiązań międzynarodowych, w szczególności odnoszących się do wspomnianego wyżej zakazu. Wątpliwości te potwierdzają raporty CPT z wizyt okresowych w Polsce i rekomendacje skierowane do polskich władz, w których wielokrotnie podkreślano konieczność respektowania standardu 4 m² na osobę¹⁰.

Rekomendacja CPT skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4 m² jako minimalny standard przestrzeni mieszkalnej przypadającej na więźnia, znalazła się już w raporcie z wizyty Komitetu w Polsce w dniach 30 czerwca – 12 lipca 1996 r.¹¹ W każdym kolejnym raporcie Komitet formułował zalecenie wskazując, że istniejąca w Polsce norma 3 m² nie oferuje

⁸ Zob. Reguły 1, 3, 5, 13 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami (Reguły Mandeli) przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 7 października 2015 r.

⁹ Zob. Art. 7, 10 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

¹⁰ Wizyty przedstawicieli CPT w Polsce miały miejsce w terminach: 30.06.1996 r. – 12.07.1996 r., 8.05.2000 r. – 19.05.2000 r., 4.10.2004 r. – 15.10.2004 r., 26.11.2009 r. – 8.12.2009 r., 05.06.2013 r. – 17.06.2013 r. Wszystkie sprawozdania oraz odpowiedzi rządu polskiego zostały upublicznione (na wniosek władz polskich) i są dostępne na stronie CPT pod adresem: <http://www.cpt.coe.int/en/states/pol.htm>

¹¹ Zob. § 70 raportu [CPT/Inf (98) 13].

satisfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. Komitet wezwał władze do respektowania przywołanego wyżej standardu minimalnego¹².

W czasie ostatniej wizyty w dniach 5-17 czerwca 2013 r.¹³ Komitet zalecił polskim władzom tak szybko, jak to możliwe, dokonanie rewizji ustanowionej przepisami prawnymi normy dotyczącej powierzchni mieszkalnej przypadającej na jednego osadzonego tak, by we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadły co najmniej 4 m² w celach wieloosobowych i co najmniej 6 m² w celach jednoosobowych, nie wliczając w to powierzchni zajmowanej przez kąski sanitarne znajdujące się w celi. W odpowiedzi na zalecenia, polski rząd wskazał, że *Polska będzie czynić wszelkie starania w celu podwyższenia tej normy do poziomu 4 m²*.

W kwestii przywołanego standardu minimalnego stanowisko zajął również Komitet Przeciwko Torturom (CAT), który rozpatrując V i VI sprawozdanie okresowe Polski z realizacji postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, wskazał, że obowiązujący w prawie polskim standard 3 m² przypadających na jedną osobę, nie jest zgodny z europejskim standardem przewidującym co najmniej 4 m² na osobę. W konsekwencji CAT uznał, że problem przeludnienia zakładów karnych w Polsce nie został jeszcze rozwiązany i wezwał Polskę do podjęcia koniecznych działań dla zapewnienia, by warunki panujące w zakładach karnych odpowiadały co najmniej Standardom Minimalnym Postępowania z Więźniami z dnia 31 lipca 1957 r., w szczególności, by podjęto działania polegające na zwiększeniu pojemności zakładów karnych, w celu zapewnienia minimalnego standardu europejskiego 4 m² celi mieszkalnej przypadających na każdego osadzonego¹⁴.

Muszę w tym miejscu odnieść się również do opublikowanego w dniu 15 grudnia 2015 r. raportu CPT pt. *Living space per prisoner in prison establishments*, w którym rekomendowana polskim władzom norma powierzchniowa celi mieszkalnej, przypadająca na jednego więźnia, stanowi minimalny standard 4 m², jaki państwo powinno zapewnić osobom pozbawionym wolności w zakresie warunków socjalnych uwięzienia¹⁵.

Pomimo powtarzających się od 1996 r. rekomendacji Komitetu pod adresem polskiego rządu w przedmiotowym zakresie, stan faktyczny nie uległ zmianie.

¹² Zob. § 61 raportu [CPT/Inf (2002) 9]; § 46, 64, 87, 101, 111 i 154 raportu [CPT/Inf (2006) 11]; § 82, 83, 99, 103 i 106 raportu [CPT/Inf (2011) 20].

¹³ Zob. § 41, 42 raportu [CPT/Inf (2014) 21].

¹⁴ Tłumaczenie dostępne pod adresem: https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/public/bip/prawa_czlowieka/onz/tekst-zalecen-koncowych-wersja-pl.doc

¹⁵ Zob. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards; Strasbourg, 15 December 2015; CPT/Inf (2015) 44; dostępny pod adresem: <http://www.cpt.coe.int/en/working-documents/cpt-inf-2015-44-eng.pdf>

Nie dość bowiem, że obowiązujące przepisy prawa krajowego¹⁶ nie spełniają standardu minimalnego 4 m² na więźnia, to na dodatek przewidują możliwość długotrwałego umieszczania człowieka w warunkach mieszkalnych poniżej 3 m². Warto mieć również na względzie, że katalog osób, które mogą zostać umieszczone w warunkach mieszkalnych poniżej 3 m² na podstawie art. 110 § 2b k.k.w. jest relatywnie szeroki. Obejmuje bowiem m.in. skazanych na karę pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata, skazanych w warunkach określonych w art. 64 § 1 lub 2 k.k. i art. 65 k.k., skazanych którzy samowolnie uwolnili się od odbywania kary pozbawienia wolności, skazanych którzy korzystając z zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, nie powrócili w wyznaczonym terminie do jednostki penitencjarnej, przetransportowanych na polecenie sądu lub prokuratora z innego zakładu karnego lub aresztu śledczego, w celu udziału w rozprawie lub innych czynnościach procesowych oraz osób tymczasowo aresztowanych ukaranych karą porządkową lub co do których zastosowano inne środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności.

Fakt, że od decyzji o umieszczeniu w ww. warunkach przysługuje skarga do sądu oraz, że to sędzia penitencjarny wyraża zgodę na przedłużenie osadzenia w warunkach poniżej 3 m² w przypadku spełnienia przesłanek określonych w art. 110 § 2 b k.k.w., nie stanowi w mojej ocenie należytej ochrony człowieka przed niewłaściwym traktowaniem wynikającym już z samego faktu osadzenia go w warunkach daleko odbiegających od podstawowych standardów europejskich¹⁷.

Omawiany problem dostrzegają Trybunał Konstytucyjny i Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. Wskazane organy władzy sądowniczej zajmowały swoje stanowisko w kontekście rozpatrywania spraw dotyczących m.in. przeludnienia jednostek penitencjarnych.

Warto w tym miejscu wskazać na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r. (sygn. akt SK 25/07) zapadły w związku ze skargą konstytucyjną , w którym stwierdzono niezgodność obowiązującego wówczas art. 248 § 1 k.k.w. z Konstytucją RP. Rzecznik Praw Obywatelskich zgłaszając wówczas swój udział w postępowaniu, w piśmie z dnia 7 września 2007 r. wskazał, że *„ustanowienie w art. 41 Konstytucji gwarancji humanitarnego postępowania wobec osób pozbawionych wolności świadczy o docenieniu przez państwo powagi sytuacji, w jakiej znalazły się te osoby, ale także o przyjęciu przez organy państwowe odpowiedzialności za kształtowanie właściwych warunków pozbawienia wolności. Realizacja pozbawienia wolności, a zwłaszcza izolacja i oddziaływanie penitencjarne w takich formach jak tymczasowe aresztowanie i kara pozbawienia wolności, wiąże się z odpowiedzią na pytanie, jak daleko może pójść ograniczenie zakresu korzystania przez osobę uwięzioną z konstytucyjnych wolności i praw obywatelskich oraz ustaleniem poziomu, na którym stworzone przez państwo warunki uwięzienia są „odpowiednie” i „nie naruszają przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka”.* (...) *Pozbawienie wolności nie może polegać na odebraniu jednostce wszelkich możliwości decydowania*

¹⁶ Zob. art. 110 § 2, 2a, 2b i 2c ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557, ze zm.).

¹⁷ Zob. art. 110 § 2c w zw. z art. 110 § 2b k.k.w. i art. 110 § 2f k.k.w.

o swoim postępowaniu i swojej sytuacji. Osoba pozbawiona wolności może więc domagać się zapewnienia minimalnych standardów bytowych uwięzienia. Punktem wyjścia jest założenie możliwości resocjalizacji skazanego i jego powrotu do społeczeństwa oraz potrzeba stwarzania sprzyjających temu warunków odbywania kary. Wszystkie sposoby postępowania, które nie są zgodne z celami kary, są niehumanitarne. Do takich rodzajów postępowania należy w szczególności umieszczenie skazanego w przeludnionej celi mieszkalnej”¹⁸.

W przedmiotowej sprawie Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że każdy pozbawiony wolności, zgodnie z art. 41 ust. 4 ustawy zasadniczej, powinien być traktowany w sposób humanitarny. Traktowanie humanitarne zaś obejmuje coś więcej niż tylko niestosowanie tortur i zakaz traktowania okrutnego, nieludzkiego i poniżającego, o którym mowa w art. 40 Konstytucji. Traktowanie humanitarne musi uwzględniać minimalne potrzeby każdego człowieka, z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie, i wymaga od władzy publicznej pozytywnych działań w celu zaspokojenia tych potrzeb¹⁹.

Trybunał Konstytucyjny wskazał także, że zalecenia CPT wyznaczają zarazem standard wymagany od państw Rady Europy, którego niewykonanie jest naruszeniem art. 3 Konwencji²⁰.

Trybunał przypomniał również, że Rzeczpospolita Polska jako członek ONZ i Rady Europy powinna respektować standardy²¹ określone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r. w Paryżu; Wzorcowych regułach minimalnych postępowania z więźniami, przyjętych w Genewie w 1955 r. przez I Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw; Europejskich reguł więziennych, przyjętych przez Komitet Ministrów Rady Europy w 2006 r. Wskazał także na wiążące Polskę umowy międzynarodowe: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.²² Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzoną w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.²³, Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r.²⁴, Europejską konwencję o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzoną w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r.²⁵.

¹⁸ Zob. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r., sygn. akt SK 25/07, s. 6.

¹⁹ *Ibidem*, s. 14.

²⁰ *Ibidem*, s. 8.

²¹ *Ibidem*, s. 15.

²² Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

²³ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

²⁴ Dz. U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378.

²⁵ Dz. U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238, ze zm.

Wartym podkreślenia jest również to, że Trybunał Konstytucyjny w niniejszej sprawie powołał się na standardy i rekomendacje CPT oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, co powinno być brane pod uwagę w procesie stanowienia prawa.

Postulowany przeze mnie standard minimalny powierzchni bytowej, jest również wynikiem analizy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który przy badaniu czy warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych osiągnęły poziom niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, w wielu sprawach uznawał przeludnienie za samodzielną i wystarczającą przesłankę do uznania, że nastąpiło naruszenie art. 3 Konwencji²⁶.

W odniesieniu do wyroków wydanych wobec Polski, szczególnej uwadze Pana Ministra polecam orzeczenia w sprawach: *Orchowski przeciwko Polsce*²⁷ oraz *Sikorski przeciwko Polsce*²⁸. Zawierają one zasady którymi kieruje się Trybunał przy ocenie, czy nastąpiło naruszenie art. 3 Konwencji.

W sprawie *Orchowski przeciwko Polsce* Trybunał powołał się na rekomendacje CPT wydane polskim władzom podczas wizyt okresowych. Podkreślił także, że *Trybunał będzie stale powtarzać, iż według norm zalecanych przez Konwencję o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu przestrzeń przydzielana każdemu więźniowi w polskich zakładach karnych powinna być większa niż krajowe minimum ustawowe, a więc 4 m².*

Z kolei w sprawie *Sikorski przeciwko Polsce* Trybunał wskazał, że *standardem przekraczającym normę prawa krajowego w kwestii powierzchni mieszkalnej w jednostkach penitencjarnych są 4 m² rekomendowane przez Radę Europy*. Przypomniał także, że nawet w sytuacjach, gdy osadzonemu była przyznana większa powierzchnia w celi, w tym także między 3m² a 4 m², to biorąc pod uwagę ciasnotę połączoną z brakiem dostępu świeżego powietrza i odpowiedniego oświetlenia, Trybunał orzekł naruszenie artykułu 3 Konwencji²⁹.

Warto mieć również na uwadze wyrok pilotażowy w sprawie *Torreggiani i inni przeciwko Włochom* z dnia 8 stycznia 2013 r.³⁰, w którym skarżący osadzeni w jednostce penitencjarnej mieli zagwarantowane w celi 3 m², wywodzili jednak naruszenie przez Państwo art. 3 Konwencji. W niniejszej sprawie Trybunał dopatrył się istnienia problemu strukturalnego łączącego się z samym faktem przeludnienia w więzieniach. Trybunał zalecił władzom krajowym aby w okresie roku przyjęły skuteczny środek ochrony prawnej na poziomie krajowym lub kombinację takich

²⁶ Zob. wyrok z dnia 21 czerwca 2007 r. w sprawie *Kantjrev przeciwko Rosji*, skarga nr 37213/02; wyrok z dnia 29 marca 2007 r. w sprawie *Frolov przeciwko Rosji*, skarga nr 205/02; wyrok z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie *Labzov przeciwko Rosji*, skarga nr 62208/00; wyrok z dnia 6 grudnia 2007 r. w sprawie *Lind przeciwko Rosji*, skarga nr 25664/05.

²⁷ Wyrok z dnia 22 października 2009 r. w sprawie *Orchowski przeciwko Polsce*, skarga nr 17885/04.

²⁸ Wyrok z dnia 22 października 2009 r. w sprawie *Sikorski przeciwko Polsce*, skarga nr 17599/05.

²⁹ Zob. § 86 i 131 wyroku z dnia 22 października 2009 r. w sprawie *Orchowski przeciwko Polsce*, skarga nr 17885/04 oraz § 128 i 136 wyroku z dnia 22 października 2009 r. w sprawie *Sikorski przeciwko Polsce*, skarga nr 17599/05.

³⁰ Zob. wyrok z dnia 8 stycznia 2013 r. w sprawie *Torreggiani i inni przeciwko Włochom*, skarga nr 43517/09.

środków, które będą w stanie zagwarantować adekwatne i skuteczne zadośćuczynienie w sprawach dotyczących przeludnienia w jednostkach penitencjarnych. W mojej ocenie wyrok ten jest istotny dla stwierdzenia, że obowiązujący w Polsce minimalny standard przestrzeni mieszkalnej więźnia na poziomie 3 m² może w analogicznych sprawach dotyczących Polski zostać uznany przez Trybunał za naruszenie art. 3 Konwencji, a więc zakazu tortur lub niehumanitarnego, poniżającego traktowania albo karania i skutkować odpowiedzialnością prawną. Należy też podkreślić, że po wydaniu orzeczenia przez Trybunał, władze włoskie rozpoczęły działania o charakterze legislacyjnym w celu wyeliminowania problemu przeludnienia w więzieniach.

Chciałbym też zwrócić Panu Ministrowi uwagę na wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu z dnia 5 kwietnia 2016 r., zapadły w połączonych sprawach Pál Aranyosi i Robert Căldăraru³¹, w związku z pytaniem prejudycjalnym sądu niemieckiego o możliwość odmowy wykonania europejskich nakazów aresztowania (ENA) lub uzależnienia ich, od uzyskania od wydającego nakaz państwa członkowskiego, informacji pozwalających na sprawdzenie zgodności warunków pozbawienia wolności z prawami podstawowymi. Sąd niemiecki uznał bowiem, że warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych państw wydających ENA (Węgry i Rumunia) naruszają prawa podstawowe, w szczególności postanowienia Karty praw podstawowych Unii Europejskiej zakazujące niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania. Sąd niemiecki zwrócił również uwagę, że w wyrokach z dnia 10 czerwca 2014 r. i 10 marca 2015 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu uznał, że Rumunia i Węgry naruszyły prawa podstawowe ze względu na przeludnienie, którym odznaczają się ich zakłady karne³².

W przedmiotowej sprawie Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu orzekł, że *należy odroczyć wykonanie europejskiego nakazu aresztowania (ENA) w razie występowania rzeczywistego niebezpieczeństwa niehumanitarnego lub poniżającego traktowania wynikającego z odnoszących się do zainteresowanej osoby warunków pozbawienia wolności panujących w wydającym nakaz państwie członkowskim. Jeśli nie można wykluczyć występowania tego niebezpieczeństwa w rozsądnym terminie, organ odpowiedzialny za wykonanie nakazu powinien zdecydować, czy należy umorzyć procedurę przekazywania.*

Powyższe orzeczenie może mieć bezpośrednie przełożenie praktyczne na skuteczność wykonania europejskich nakazów aresztowania, wydanych przez polskie sądy. Państwo rozpoznające europejski nakaz aresztowania będzie mogło zweryfikować, jakie warunki bytowe panują w polskich jednostkach penitencjarnych, wziąć pod uwagę m.in. niską powierzchnię mieszkalną przypadającą na jednego osadzonego, orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw

³¹ Zob. wyrok w sprawach połączonych C-404/15 i C-659/15 PPU.

³² Zob. wyroki w sprawach: Vociu przeciwko Rumunii, skarga nr 22015/10; Bujorean przeciwko Rumunii, skarga nr 13054/12; Mihai Laurentiu Marin przeciwko Rumunii, skarga nr 79857/12; Constantin Aurelian Burlacu przeciwko Rumunii, skarga nr 51318/12; Varga i inni przeciwko Węgrom, skargi nr 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 i 64586/13.

Człowieka w Strasburgu, czy wydane polskim władzom rekomendacje CPT i CAT. Analiza stanu faktycznego może, w mojej ocenie, prowadzić do stwierdzenia przez sąd rozpoznający polski wniosek o zastosowanie ENA, naruszenia zakazu tortur oraz niehumanicznego lub poniżającego traktowania i skutkować odroczeniem jego stosowania lub wręcz umorzeniem procedury przekazania. Oznaczałoby to poważny problem w skutecznym ściganiu i osądzeniu sprawców przestępstw, a tym samym respektowania przez polskie władze prawa pokrzywdzonego do skutecznego dochodzenia roszczeń względem sprawcy.

Chciałbym w tym miejscu przypomnieć, że zgodnie z polską procedurą karną³³, postępowanie karne zmierza w sposób bezpośredni do wykrycia i pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawców czynów zabronionych, zapobiegnięcia im, umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego, uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, a także by rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie. Brak możliwości skutecznego wykonania ENA czyni wątpliwym realizację powyższych zasad procesowych.

Należy również wskazać, że współczesne badania penitencjarne potwierdzają problem wpływu izolacji więziennej na powstawanie niekorzystnych zmian w biopsychicznej i psychospołecznej strukturze osobowości więźniów. Powstająca na skutek izolacji suma przykrych doznań i negatywnych bodźców, wywołuje w osobie odbywającej karę pozbawienia wolności cierpienie psychiczne, które może prowadzić do niekorzystnej dezorganizacji osobowości. Rozmiar odczuwanych dolegliwości i degradującego, psychicznego cierpienia jest determinowany m.in. warunkami bytowymi, w których przebywa skazany, a intensywność negatywnych skutków psychicznych zwiększa się proporcjonalnie do tego, jak dalece są one niedogodne. Niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, w tym pozbawienie więźnia możliwości przebywania w koniecznej dla normalnego funkcjonowania przestrzeni i zastąpienie jej ciasną celą, powoduje tzw. deprivację. Deprivacja plasuje się w klasie czynników obciążających psychologiczny system samoregulacji i przejawia się w tym, że jednostka traci pełną wartość, co w konsekwencji obniża poziom sprawności organizmu bądź uruchamia procesy dezorganizacji funkcjonalnej³⁴.

Na negatywne następstwa deprivacji m.in. potrzeb viscerogennych [związanych z funkcjonowaniem organizmu] w więzieniach, od szeregu lat zwracają uwagę przedstawiciele świata nauki. Prof. dr hab. A. Bałandynowicz wskazuje, że *poza wyzwoleniem typowego dla stanu niezaspokojonych potrzeb mechanizmu frustracja – agresja, wywołuje on również negatywne, w sensie zdrowia psychicznego, odruchy warunkowe. Wzmaga się pobudliwość reakcji ośrodków popędowo-emocjonalnych i jednocześnie maleje liczba procesów zachodzących w pozostałych obszarach organizmu. Niedojrzała, labilna uczuciowość deprecjonuje funkcje psychiczne*

³³ Zob. art. 2 § 1 pkt 1-4 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.).

³⁴ T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1975, s. 32 i 657.

organizmu, obniżając jednocześnie introwersyjno-intelektualną stronę życia psychicznego. Osoby pozbawione wolności charakteryzuje wzmożenie reakcji emocjonalnych i paralelny proces ich tłumienia, znacznie ograniczający udział reakcji emocjonalno-uczuciowych w psychicznym funkcjonowaniu jednostki. Dominacja procesów hamowania popędów i emocji nad procesami ich aktywizacji dezorganizuje działanie tego mechanizmu w centralnym ośrodku mózgowym, co wpływa na obniżenie ogólnej sprawności funkcjonowania osobowości jednostki oraz powstanie organicznych uszkodzeń tkanki mózgowej³⁵.

Z kolei dr hab. Aldona Nawój – Śleszyński zwraca uwagę, że norma metryczna wprowadzona do Kodeksu karnego wykonawczego w 1997 r. tj. 3 m² na osobę nie jest normą pożądaną ze względu na stan zdrowia. Stanowi ona zaledwie mniej niż połowę pożądaną przestrzeni osobistej więźnia w świetle proksemiki³⁶. Autorka wskazuje że ustalono taką normę metryczną tylko dlatego, że w latach dziewięćdziesiątych jedynie taką normę można było faktycznie zapewnić wszystkim pozbawionym wolności oraz jednocześnie mieć odrobinę rezerwy w systemie więziennym na czas wzrostu populacji więziennej. Przeliczając normy kubaturowe ustanowione regulaminem więziennym z 1931 r. na normy metryczne, wynosiłyby one pomiędzy 4 a 5 m². Są to normy powierzchni mieszkalnej dla więźniów, do których powinna dążyć Polska wskutek zaleceń instytucji zewnętrznej³⁷.

W doktrynie, na negatywne skutki psychiczne przebywania w nadmiernie zatłoczonych celach (przy normie 3 m² można przyjąć, iż występuje sytuacja permanentnego przeludnienia) uwagę zwraca W. Poznaniak, wskazując, że prowadzi to m.in. do następujących skutków: przeciążenia sensorycznego (braku możliwości przetworzenia informacji i bodźców, które płyną ze strony środowiska), tzw. bagna behawioralnego, którego przejawem jest wzrost agresywności, negatywnych stanów emocjonalnych, wyższego poziomu pobudzenia fizjologicznego. Według W. Poznaniaka życie w warunkach dużego zagęszczenia wywołuje stany bezradnościowe³⁸. Jak wskazano w doktrynie syndrom wyuczonej bezradności to zespół utrwalonych schematów

³⁵ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 129.

³⁶ A. Nawój-Śleszyński, *Powierzchnia celi mieszkalnej osób pozbawionych wolności nadal nierozwiązanym problemem*, Opinia dostępna pod adresem: <http://www.ptpeniten.pl/strona-glowna/stanowiska-opinie/powierzchnia-celi-mieszkalnej-osob-pozbawionych-wolnosci-nadal-nierozwiazanym-problemem/>

Na uwarunkowania proksemiki w warunkach penitencjarnych uwagę zwrócił również D. Schmidta w publikacji, D. Schmidt, *Proksemiczny wymiar instytucji więziennej* (w:) J. Jasiński, D. Widelak (red.), *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty-praktyki-studia. Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, t. 2, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, s. 105-125.

³⁷ A. Nawój – Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013 r., s. 14-15.

³⁸ W. Poznaniak, *Skutki zagęszczenia i poczucie zatłoczenia w ujęciu psychologii środowiskowej* (w:) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Kongres Penitencjarny, Wyd. UAM, UG, CZSW, COSSW, s. 394-398 za A. Nawój, Śleszyński, *Przeludnienie...*, s. 149-150.

zachowania, pojawiający się jako rezultat przejścia treningu niemożności poddania kontroli istotnych dla jednostki spraw³⁹.

Dodatkowo utrzymujące się przeludnienie wpływa w sposób oczywisty na wzrost zagrożenia epidemiologicznego różnymi chorobami zakaźnymi, m.in. wirusowym zapaleniem wątroby, gruźlicą, świerzbem⁴⁰. W doktrynie oprócz negatywnych aspektów zdrowotnych nadmiernego zagęszczenia cel mieszkalnych wskazuje się także szereg innych negatywnych konsekwencji tego stanu dla więźniów (m.in. zubożenie lub redukcja oddziaływań penitencjarnych, problemy z zapewnieniem bezpieczeństwa osadzonemu, wzrost potencjału wiktyrnego, brak możliwości odbywania kary pozbawienia wolności blisko miejsca zamieszkania) i pracowników Służby Więziennej (m.in. wzrost obciążenia obowiązkami zawodowymi, prowadzący w konsekwencji do wypalenia zawodowego)⁴¹.

Słusznie zauważa zatem dr. hab. A. Nawój – Śleszyński, iż *postulowane 4 m² jest tylko pierwszym etapem do osiągnięcia standardu, który jest zalecany krajom Rady Europy przez CPT, a wynoszącego 7 m² na osobę*⁴².

Reasumując: widzę głęboką potrzebę zmiany obowiązujących przepisów prawa w zakresie minimalnej powierzchni mieszkalnej przypadającej na więźnia w jednostkach penitencjarnych. Przeświadczenie to wynika z potrzeby zagwarantowania osobom przebywającym w miejscu pozbawienia wolności realizacji praw i standardów określonych m.in. w Konstytucji RP, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, Protokołu fakultatywnego do ww. Konwencji, Reguł Mandeli oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Jest także wynikiem rekomendacji wydanych wobec Polski przez CAT i CPT oraz analizy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Niezmieniona praktyka osadzania więźnia w warunkach gwarantujących mu 3 m² przestrzeni życiowej (a w niektórych sytuacjach poniżej tego standardu prawnego) będzie w mojej ocenie stanowić naruszenie wspomnianych wyżej Konwencji i rekomendacji. Należy ją uznać za niehumanitarną i poniżającą traktowanie i karanie, co może w konsekwencji skutkować odpowiedzialnością prawną przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Może też mieć

³⁹ R. Pomianowski, *Niektóre implikacje wyuczonej bezradności dla pracy penitencjarnej – o potrzebie profesjonalizacji wykonywania kary pozbawienia wolności*, Przegląd Więziennictwa Polskiego 1997, Nr 15, s. 26-32 za A. Nawój, Śleszyński, *Przeludnienie...*, s. 150.

⁴⁰ T. Szymanowski, *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczania tego zjawiska*, Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych 2007, z. 1, s. 291. Dane statystyczne wskazujące na wyraźne pogorszenie stanu epidemiologicznego w więzieniach przytacza P. Moczydłowski. Zob. P. Moczydłowski, *Przeludnienie więzień. O konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa* (w:) *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 480-482.

⁴¹ A. Nawój - Śleszyński, *Przeludnienie...*, s. 147-191.

⁴² A. Nawój – Śleszyński, *Powierzchnia...*, Opinia dostępna pod adresem: <http://www.ptpeniten.pl/strona-glowna/stanowiska-opinie/powierzchnia-celi-mieszkalnej-osob-pozbawionych-wolnosci-nadal-nierozwiazanym-problemem/>

bezpośrednie przełożenie praktyczne na skuteczność wykonania europejskich nakazów aresztowania, wydanych przez polskie sądy, co budzi moje obawy w kontekście skutecznego i praworządnego ścigania sprawców przestępstw i respektowania praw osób pokrzywdzonych takimi czynami.

W związku z powyższym zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii. Bardzo proszę o powiadomienie mnie o stanowisku przyjętym przez Pana Ministra w tej sprawie.

Z wyrazami szacunku,

Bohdan